

OVER TAAL

- 51** Interview met Myriam Vermeerbergen
Zeg het met gebaren - Natalie Hulsen
- 54** De taal van de mensen
Annelies van Laere
- 58** Reclame tussen Venus en Mars
Frank Marinus
- 60** De tussenletter -n in het onderwijs
Piet Creten en Willy Smedts
- 64** Taaldossier
Kieskeurig taalgebruik - Karl Hendrickx
- 66** Toonaangevend
Etymologisch woordenboek van het Nederlands
- Frank Joosten
Van Dale Groot woordenboek
Spaans-Nederlands / Nederlands-Spaans
- Mark Delbarge
- 70** De woorden van Marlies
Sinaasappellimonade - Marlies Philippa
- 72** Quiz over taal

Interview

Myriam Vermeerbergen: zeg het met gebaren

NATALIE HULSEN

In 1960 werd in Amerika het eerste taalkundige onderzoek naar een gebarentaal gepubliceerd. Het eerste grote gebarentaalonderzoek in Vlaanderen ging van start in 1990. Het werd uitgevoerd door Myriam Vermeerbergen die nu nog steeds onderzoek naar de grammatica van de Vlaamse Gebarentaal (VGT) verricht.

Wat is dat precies, een gebarentaal?

Een gebarentaal is een taal, net zoals het Nederlands, het Frans en het Engels talen zijn. Het is een natuurlijk ontstaan, menselijk communicatiemiddel waarmee je kan communiceren over alles wat je wilt, droomt, ziet en voelt. En net zoals een gesproken taal bouwstenen heeft die je volgens bepaalde regels kan samenvoegen tot grotere gehelen, heeft ook een gebarentaal zulke bouwstenen. Gebarentalen zien er alleen wat anders uit dan gesproken talen. Het zijn gestueel-visuele talen: je gebruikt je ogen om te 'horen' en je handen en je lichaam om te 'spreken'. Terwijl je bij gesproken talen je oren gebruikt om de taal waar te nemen en je stem om ze te spreken. Gesproken talen noemen we daarom oraal-auditief. Vooral dove en zwaar slechthorende mensen gebruiken een gebarentaal.

Is die verschijningsvorm het enige verschil tussen gebarentaal en gesproken taal?

Dat is het belangrijkste verschil, en dat heeft ook gevolgen voor de grammaticale structuur. In een

gesproken taal gebruik je bijna enkel je spraakorgaan, terwijl je in een gebarentaal gebruikmaakt van je handen, maar ook van je hoofd, je gelaat, je romp. Omdat je die verschillende lichaamsdelen tegelijkertijd kan gebruiken, kan je in een gebarentaal verschillende stukjes informatie samen produceren. Als je in Vlaamse Gebarentaal (VGT) bijvoorbeeld met je handen de gebaren MORGEN CURSUS BEGINNEN vormt en tegelijkertijd je wenkbrauwen optrekt, maak je een vraagzin. Die opgetrokken wenkbrauwen geven informatie over de aard van de zin. Die informatie wordt tegelijkertijd met de gebaren gevormd. Die vorm van simultaneïteit komt in gesproken talen zelden voor.

Een ander grammaticaal kenmerk van gebarentalen is het ruimtegebruik, bijvoorbeeld bij werkwoordgebaren als GEVEN. Als je dat gebaar vormt in VGT, verplaatst je hand zich in rechte lijn tussen twee punten in de ruimte. Als ik 'ik geef jou' wil zeggen, vertrekt mijn hand vlakbij mijn lichaam en beweeg ik ze schuin voorwaarts, naar jou toe. Maar ik kan die beweging ook bij jou laten beginnen en dichtbij mijn lichaam laten eindigen. Dan zeg ik dat jij mij iets geeft. Vele gebaren hebben een plaats in de ruimte of kunnen die krijgen. In het Nederlands hebben klanken en woorden geen bepaalde plaats.

Is het moeilijk voor een dove om een gesproken taal te leren?

Voor mensen die heel vroeg doof en zwaar slechthorend zijn wel. Zij horen (bijna) geen Nederlands, dus ze moeten die taal leren door ze te zien. Maar het Nederlands, of gesproken taal in het algemeen, is niet gemaakt om enkel te zien. Dat je het verschil tussen 'man' en 'pan' op de lippen niet kan zien, dat weet iedereen, maar van 'groen' en 'rood', twee heel verschillende woorden, ziet het mondbeeld er ook net hetzelfde uit. Het kost deze mensen veelal een immense inspanning en jaren tijd om een behoorlijk niveau van taalontwikkeling in het Nederlands te bereiken.

Bestaat er zoiets als een universele gebarentaal?

Nee, net zoals er veel verschillende gesproken talen zijn, zijn er ook veel verschillende gebarentalen. De gebarentaal die in Vlaanderen wordt gebruikt, verschilt bijvoorbeeld van de Nederlandse Gebarentaal. Dat toont ook meteen aan dat een gebarentaal geen soort van 'gesproken taal in gebaren' is, want als dat zo zou zijn, zouden Nederlandse en Vlaamse doven dezelfde gebarentaal gebruiken. Op dit moment bestaat er nog maar weinig vergelijkend onderzoek, dus over de aard van de verschillen kunnen we nog

bijna niets zeggen. Toch kunnen twee doven die ieder een andere gebarentaal gebruiken relatief vlot met elkaar communiceren, tenminste wanneer de communicatie beperkt blijft tot alledaagse gespreksonderwerpen. Waarschijnlijk gebruiken ze in die gesprekken meer 'gemotiveerde' gebaren. Dat zijn gebaren waarbij er een relatie is tussen de vorm van het gebaar en de betekenis ervan. In het gebaar FIETS kan je bijvoorbeeld de bewegende pedalen herkennen. Zo'n gebaar is makkelijker te begrijpen dan een niet-gemotiveerd gebaar zoals SMAKELIJK.

'Er is een spontaan standaardiseringsproces aan de gang waarbij de verschillende Vlaamse Gebarentaalvarianten langzaam in elkaar vloeien.'

Je verricht onderzoek naar de Vlaamse Gebarentaal. Dat is dus de gebarentaal die in Vlaanderen gebruikt wordt?

Ja, Vlaamse Gebarentaal is de naam van de gebarentaal die door ongeveer 6000 gebaarders in Vlaanderen wordt gebruikt. Net zoals er in het Nederlands regiolecten zijn, bestaan er ook in de Vlaamse Gebarentaal regionale varianten die ontstaan zijn rondom de dovenscholen in de Vlaamse provincies. Je hebt dus Antwerpse, Limburgse, Vlaams-Brabantse, Oost-Vlaamse en West-Vlaamse gebaarders. Er zijn wel veel meer overeenkomsten tussen deze varianten dan verschillen. Het is dus niet zo dat een dove persoon uit Antwerpen een West-Vlaming niet zou verstaan.

Voor het gesproken Nederlands bestaat er ook een standaardtaal, en die is er nog niet voor VGT. De gebarentaal werd immers tot voor kort niet in het onderwijs, op televisie enzovoort gebruikt, dus een 'officiële standaard-gebarentaal' was niet nodig. Er is momenteel echter een spontaan standaardiseringsproces aan de gang waarbij de verschillende gebarentaalvarianten langzaam in elkaar vloeien.

Je hebt meegewerkt aan een vertalend woordenboek Nederlands-VGT. Hoe werkt dat precies?

Bij een aantal woordenboeken voor gebarentalen kan je alleen voor de woorden het gebaar opzoeken. In het onze kan je ook nog eens, als je weet hoe een VGT-gebaar gevormd wordt, opzoeken wat de Nederlandse vertaling is. Er wordt gewerkt met videobeelden en daar biedt het internet heel wat mogelijkheden. Sinds enkele weken kan je het on line raadplegen (<http://gebaren.ugent.be>). Als je een gebaar wilt zoeken, tik je gewoon het woord in. Als je wel weet hoe het gebaar gevormd wordt, maar niet wat het betekent, kan je een aantal parameters ingeven, zoals de plaats van het gebaar of de handvorm. Je vindt er meer dan duizend begrippen in, en ook alle regionale VGT-varianten.

Tijdens het Franse televisiejournaal vertaalt een gebarentaaltolk het journaal. Waarom zie je dat niet bij ons?

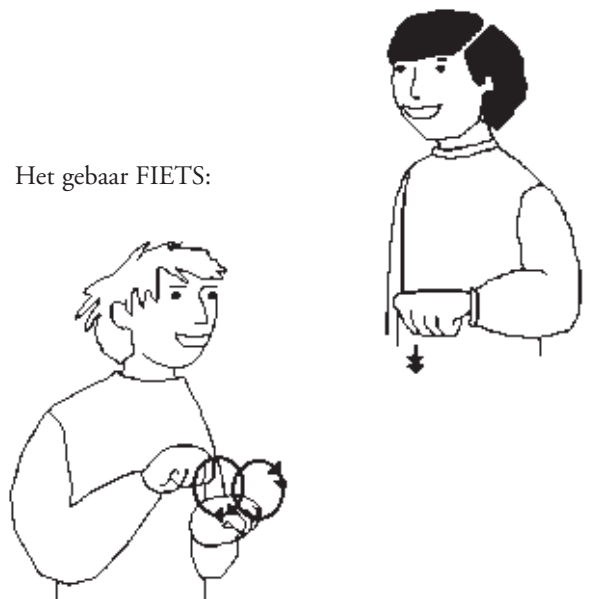
Ik vermoed dat men er geen financiële middelen voor ter beschikking wil stellen. Men zegt vaak ook dat Teletekstondertiteling voldoende moet zijn, en dat die bovendien voor een grotere groep mensen geschikt is. Dat is zo: Teletekstondertiteling is er bijvoorbeeld ook voor mensen met ouderdomsdoofheid. Het probleem is echter dat voor vele gebarentaalgebruikers die ondertiteling niet zo eenvoudig te volgen is. De kennis van het (geschreven) Nederlands van vooral vroegdooven is vaak niet zo erg goed. Bovendien is het taalgebruik in sommige programma's, zoals het journaal, vaak wat moeilijker dan bijvoorbeeld in een soapserie. Ook voor dove kinderen die nog niet kunnen lezen, zijn ondertitels geen oplossing. Nu begint men wel stilaan te beseffen dat Teletekstondertiteling niet voor iedereen altijd even geschikt is en dat het in sommige gevallen niet OF teletekstondertiteling OF vertolking naar Vlaamse Gebarentaal zou moeten zijn, maar EN.

'Er is dringend behoefte aan academisch onderwijs rond Vlaamse Gebarentaal.'

U doceert ook de cursus Vlaamse Gebarentaal aan studenten Germaanse Talen van de VUB?

Ja, momenteel heb ik vierentachtig studenten, wat enorm veel is, zeker in verhouding tot het totale aantal studenten Germaanse Talen. De cursus is een praktische kennismaking met VGT. Vergelijk het met een introductiecursus Spaans, waar je leert elkaar te begroeten, een gesprekje op de bus voert enzovoort. Niet-studenten kunnen zo'n cursus bijvoorbeeld volgen bij Fevlado, de Federatie van Vlaamse Dovenorganisaties. Sinds kort kan je ook terecht in enkele centra voor volwassenenonderwijs om VGT te leren. Maar naast dat praktische talenonderwijs is het belangrijk dat er ook academisch onderwijs komt rond VGT. We hebben in Vlaanderen dringend meer gebarentaalonderzoek nodig en het is bijna steeds zo dat er pas interesse ontstaat voor onderzoek wanneer er op universitair niveau een studie bestaat. Ik zou VGT graag opgenomen zien in de nieuwe bachelor Talen, zodat studenten bijvoorbeeld kunnen kiezen voor een combinatie Engels-VGT.

Het gebaar SMAKELIJK (=op tafel kloppen):

ANNELIES VAN LAERE

Annemans denkt dat 'den eerste minister probeert van vooraan in 't nieuws te zitten', terwijl Bert Anciaux 'da nie eeft begrepen van da nie democratisch zijn'. Volgens Vera Dua 'ga ge toch ne keer nadenken of da ge nog eel ard gaat rijdn'. Steve Stevaert vindt 'de uitleg van een aantal burgemeesters niet juiz' en volgens Freya Van de Bossche 'shotten' ze wel eens iemand buiten.¹

Jongere politici spreken minder keurig dan hun voorgangers; zo blijkt uit onderzoek. Ze worden met andere woorden gemakkelijker betrapt op typische kenmerken van tussentaal.

Naar aanleiding van mijn licentiaatsverhandeling onderzocht ik politici van verschillende leeftijd, herkomst, partij en geslacht op de spreektaal die ze hanteren wanneer ze zich van media-aandacht bewust zijn. Debatten en interviews met politici die regelmatig in de ether komen werden van radio en televisie opgenomen, uitgetikt en samengebracht in een corpus.

De resultaten van politici van de vorige generatie werden vergeleken met die van de jongere generatie. De oudste onderzochte politicus is Gaston Eyskens, geboren in 1905. Andere politici van de oudere generatie, zoals Willy Claes, Wilfried Martens, Louis Tobback, e.a., zijn geboren in de jaren 20, 30 en het begin van de jaren 40. 'Jongere' politici zijn politici die na 1943 geboren zijn. Onder hen werden onder andere Guy Verhofstadt, Steve Stevaert, Filip de Winter en Yves Leterme in het onderzoek opgenomen.

Oudere generatie spreekt beter

De oudere generatie maakt opvallend minder taalfouten dan de jongere generatie. Op *grammaticaal vlak* komen bij jongere politici meer foutieve betrekkelijke voornaamwoorden voor, verkeerd voorzetselgebruik zoals 'van' of 'voor' in plaats van 'om', dubbel gebruik van 'gaan', enzovoort. Zo zullen jonge politici vaak proberen *van* iets te doen in plaats van *om* iets te doen. Voor Renaat Landuyt zijn 'politici *dat* ij bewonderd eeft, mensen *dat* ij in los verband gezien eeft. Maar Bert Anciaux 'gaat da nie *gaan* beweren'. Het verbuigen van lidwoorden en voornaamwoorden is zeer populair bij o.a. Mieke Vogels, die spreekt over 'dieje' match, zoals Dehaene over 'nen' das en Jaak Gabriels over 'den' hond.

Woordjes

Op lexicaal vlak is het verschil tussen beide generaties het minst groot. De jacht van de taalzuiveraars op lexicale fouten heeft blijkbaar zijn vruchten afgeworpen. Zuid-Nederlandse woorden werden in de loop der jaren door een algemeen Nederlandse equivalent vervangen.

Een lexicaal verschil tussen beide generaties is het gebruik van Franse woorden die niet in het Algemeen Nederlands bestaan, zoals *rayon*, *chance*, *bon*, *enfin*, *voiture*, Een oudere politicus zal gemiddeld meer foutieve Franse woorden gebruiken. Daarnaast komen bij de oudere generatie ook meer archaïsche woorden voor, die we bij de jongere politici niet aantreffen, zoals *somtijds* en *mede* i.p.v. *soms*, *mee* ... De

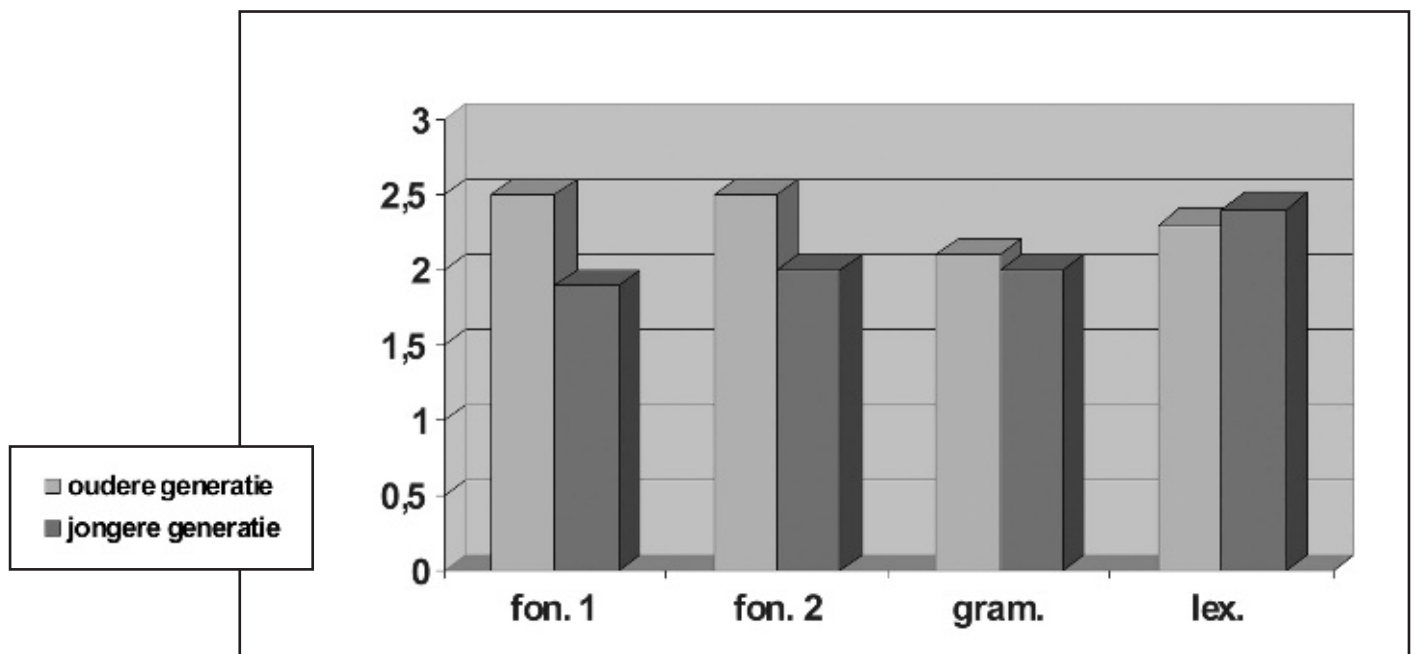
n de mensen

laatste jaren is het gebruik van *een stuk* toegenomen in bijvoorbeeld: *een stukje een duale maatschappij, een stuk vertrouwen, een stuk een onzeker gevoel.*

Uitspraak

Uit de grafiek kan men opmaken dat het verschil tussen de oudere en de jongere generatie voornamelijk in de uitspraak ligt. Onder fonologie werden alle uitspraakfouten die kenmerkend zijn voor een bepaalde streek opgenomen. Uitspraakfouten die in alle dialecten gelden – zoals het weglaten van de eind-t in *da(t)*, *wa(t)* en *nie(t)* – vallen onder fonologie 2.

De spreektaal van de oudste politicus, die bestudeerd werd – Gaston Eyskens – is nog erg op het Noorden gericht: een geschraapte Hollandse [X], de Noord-Nederlandse uitspraak ([ʃ]) van [sj] in bijvoorbeeld *nationalisme* of *sociaal* en ten slotte het diftongeren van de lange vocaal [e:] in bijvoorbeeld *geweest, alleen, ...* Deze Noord-Nederlandse invloed is niet meer merkbaar bij zijn zoon Mark Eyskens. Een restant van deze invloed op fonologisch vlak vinden we wel nog terug bij Nelly Maes, bij wie ook soms de geschraapte [X] te horen is. Bovendien spreekt ze *politie* consequent als poli[ts]je uit. Willy de Clercq spreekt *evolutie* als evolu[ts]je uit.

fon. 1 = fonologische taalelementen die eigen zijn aan een bepaald dialect, zoals de g/h-wissel voor West-Vlamingen en de scherpe klinkers in het Brabantse dialect

fon. 2 = fonologische taalelementen die in alle dialecten gelden zoals het niet uitspreken van de eind-t in woordjes als *da(t)*, *nie(t)* en het weglaten van de /h/ aan het begin van een woord, zoals bij (h)ebben

Fonologische verschijnselen die we opvallend meer bij de jongere generatie opmerkten, zijn bijvoorbeeld het weglaten van de eind-t in woordjes als ‘dat’, ‘niet’ en ‘wat’, net als de ‘h’ aan het begin of in het midden van een woord. Zo wordt bijvoorbeeld de naam van onze premier door velen als ‘Ver(h)ofstad’ uitgesproken. Daarnaast diftongeren oudere politici de tweeklanken ‘ij’, ‘ou’ en ‘ui’ over het algemeen nog. Bij jongere politici stellen we een toenemende monoftongering vast.

Terwijl we bij oudere politici zoals bijvoorbeeld Wilfried Martens, Karel van Miert en Willy Claes nauwelijks dialectische klanken horen, lijken politici als Renaat Landuyt, Steve Stevaert en Mieke Vogels minder (geen?) moeite te doen dialectische klanken uit hun taal te weren.

Ten slotte merken we op dat vooral op fonologisch vlak de populariteit van het Brabants sterk toeneemt. De Brabantse uitspraak van de vocalen in woordjes als ‘iek’ (ik), ‘duus’ (dus), ‘ies’ (is) is niet alleen eigen aan Brabantse politici, maar duikt ook bij niet-Brabantse politici op. Zo klinken in de taal van Stefaan de Clercq en Karel de Gucht af en toe scherpe klinkers. Ook de minder verzorgde uitspraak van de tweeklanken zou zijn oorsprong kunnen vinden bij de ‘Brabantse expansie’. Brabanders en Antwerpenaars hebben in hun dialect een sterke neiging tot diftongeren (bijvoorbeeld: ‘waai’ in plaats van ‘wij’). Wanneer ze echter tussentaal spreken, is dit diftongeren het eerste dat ze laten vallen, ook op plaatsen waar het wel zou moeten – zoals bij ‘ij’, ‘ou’ en ‘ui’.

Maar ook in dit onderzoek zijn het de uitzonderingen die de regel bevestigen. Geert Bourgeois, Yves Leterme, Patrick Dewael zijn jonge politici met een verzorgde taal. Van de oudere generatie maken Jean-Luc Dehaene en Herman de Croo dan weer meer fouten tegen het Standaardnederlands dan hun leeftijdsgenoten.

Dat de taal van de oudere en die van de jongere generatie vooral op fonologisch niveau erg verschillen, is niet zo verwonderlijk. Een spreker is zich over het algemeen immers meer bewust van uitspraakfouten dan van fouten tegen grammatica of woordenschat. Wanneer een politicus dus de bedoeling heeft zo correct mogelijk Nederlands te spreken, zou hij zijn uitspraak zeker verzorgen. Het lijkt er sterk op dat het verkavelingsvlaams voor sommige jonge politici een bewuste keuze is.

Taal van het volk

In Vlaanderen was de standaardtaal lange tijd een manier om in aanzien of qua maatschappelijke positie te stijgen. Maar nu lijkt ook voor de hogere klasse tussentaal ‘bon ton’ geworden. De hogere klasse onderscheidt zich met andere woorden nu minder dan vroeger door een ander taalgebruik.

Politici komen vaak uit de hogere klasse en hebben meestal voldoende gestudeerd om kennis te hebben van het Algemeen Nederlands. Maar aangezien de standaardtaal in Vlaanderen gehypothekerd is (was?) door de hogere sociale klassen, willen politici zich hiervan distantiëren door ‘de taal van het volk’ te

spreken. Omdat voor politici taal een middel is om mensen te overtuigen, opteren ze voor de taalvariëteit die bij de kiezers het best overkomt. Vroeger was dat standaardtaal, omdat men dan een wijze en betrouwbare indruk maakte; nu tussentaal 'in' is, drukken politici zich liever in die variëteit uit. De (tussen)taal van het volk spreken, moet de indruk versterken een gewone burger te zijn.

We mogen echter niet alle politici over dezelfde kam scheren. Bij sommigen zijn de fouten wel toe te schrijven aan een slechte beheersing van het Algemeen Nederlands.

De politicus, uw vriend

Politici zijn steeds meer in informele talkshows en spelprogramma's te zien. Terwijl Gaston Eyskens op de trappen van het parlement ons enkel het hoogstnoodzakelijke meedeelde, zitten politici nu op de bank bij Mark Uytterhoeven en vertellen over hun vakantie, hun familie enzovoort.

Die informalisering en mediatisering van de politiek is een van de redenen voor het tussentalige karakter van de spreektaal van politici. Politici zijn niet langer enkel bestuursmannen of -vrouwen, ze zijn ook 'de vlotte buurman' of 'joviale vriend' die je overal kan ontmoeten, vooral op tv.

In televisieprogramma's zoals *De laatste show*, waarin de politicus wordt uitgenodigd voor een losse babbel, zal hij zich gemakkelijk laten verleiden tot het spreken van tussentaal. Maar ook buiten dat soort programma's spreken jonge politici gemakkelijk tussentaal. Tussentaal is immers een deel van hun imago. Tussentaal spreken verhoogt bij sommige kiezers misschien het gevoel dat de politicus 'één van hen' is, omdat hij 'de taal van het volk' spreekt.

Als we elkaar maar verstaan ...

Ten slotte moeten we de tendens van 'vertussentaling' ook binnen een bredere evolutie plaatsen. In de tijd van Gaston Eyskens had het Nederlands een symboolwaarde in de strijd voor de Vlaamse ontvoogding. Nu het Nederlands in België een volwaardige plaats gekregen heeft, is de druk om keurig Nederlands te spreken minder groot. In plaats van een symboolwaarde heeft het Nederlands nu een louter communicatieve waarde. Het belangrijkste is niet meer dat het Nederlands een volwaardige cultuurtaal wordt, dat we elkaar verstaan is voor velen al meer dan genoeg.

¹ De voorbeelden die in het artikel werden opgenomen, komen uit het corpus dat naar aanleiding van het onderzoek werd samengesteld. Het corpus bestaat uit uitgetikte radio- en tv-fragmenten.

Annelies van Laere is licentiaat in de Germaanse filologie en volgt nu een aanvullende opleiding Media en communicatie.

e-mail: annelies_vanlaere@hotmail.com

Deze bijdrage is gebaseerd op mijn licentiaatsverhandeling: 'Tussentaalelementen in de spreektaal van Vlaamse politici' (2002-2003) aan Universiteit Gent.

Reclame tussen

FRANK MARINUS

Reclame is keihard medeplichtig aan de verwrongen man-vrouwbeeldvorming, maar ze als enige schuldige aanduiden is een beetje naïef. Het kan vreselijk deugd doen om een duidelijke boosdoener te diabolizeren, maar de dingen zijn nu eenmaal niet zo eenvoudig als we wel zouden willen.

Dit is een kruistocht. Naar aanleiding van een debat van ZORRA over de man- en vrouwbeelden in ICT-communicatie waaraan ik deelnam. En naar aanleiding van Nachtwacht over de nieuwe man. Snel, voor mijn irritatie wegebt.

ZORRA is een meldpunt voor reacties op de voorstelling van mannen en vrouwen in reclame en zet zich in voor een evenwichtige beeldvorming waarbij stereotypes doorbroken worden.

Inzet van hun debat was de constatering dat zowel in het redactionele gedeelte van ICT-bladen als in de communicatie voor producten en diensten uit de ICT-sector veel meer mannelijke beelden gebruikt worden dan vrouwelijke. En dat, als er vrouwelijke beelden gebruikt worden, die dan veel vaker negatief zijn dan bij de mannelijke beelden het geval is.

In het panel zaten twee ICT-adverteerders, twee mensen van ICT-bladen en twee reclamemakers. Waar kwam die beeldvorming vandaan?

En bij Nachtwacht ging het over 'de nieuwe man'. Of hij al dan niet bestaat. Gasten van Jan Leyers waren een seksuologe met een relatiebureau, ex-minister van gelijkemansbeleid Mieke Vogels en een reclamemaker. Want het had ook hier allemaal met beeldvorming te maken.

Wat me in beide debatten opviel, was het feit dat de reclame telkens in mindere of meerdere mate aangeduid wordt als de schuldige voor die negatieve man-vrouwbeeldvorming.

Nu, reclame is misschien wel medeplichtig aan die verwrongen beeldvorming: gecreëerd heeft ze die niet. Jammer wellicht, maar reclame vindt nooit trends uit. Ze speelt erop in, vergroot ze uit, pikt ze op in de marge en maakt ze mainstream.

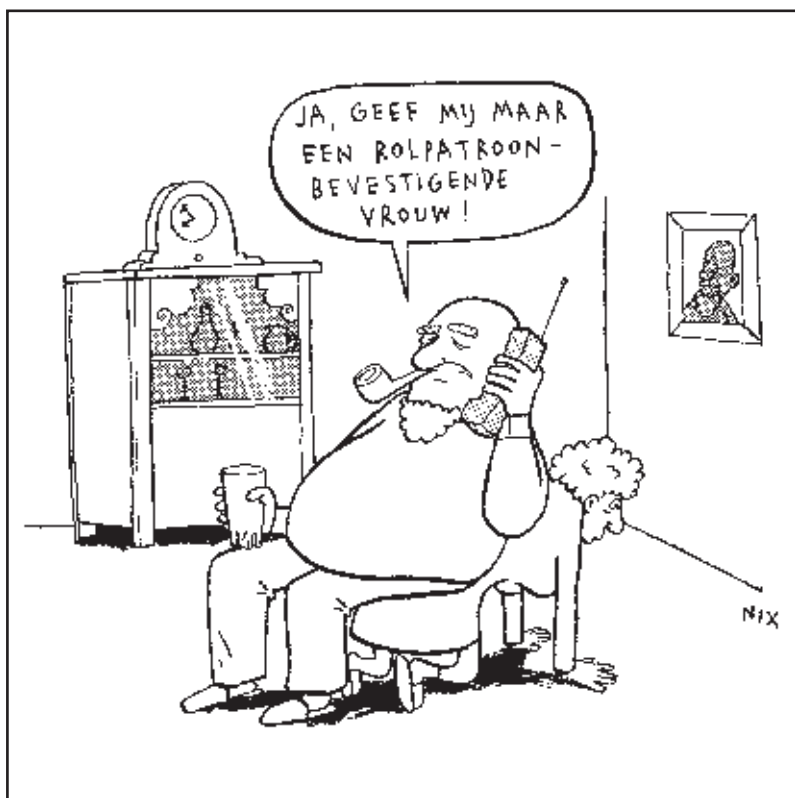
Ze gebruikt veel bestaande toestanden, clichés vaak, omdat die herkenbaar zijn. En omdat herkenbare situaties en clichés helpen om snel iets duidelijk te maken. En omdat reclame de boodschap telkens moet overbrengen binnen het keurslijf van 1 pagina (in magazines, op posters) of van 30 seconden (tv, radio), is het gebruiken van iets bekends geen overbodige luxe.

Nieuwe trends worden zelden of nooit in reclame geboren, tenzij misschien in communicatie voor hippe niche brands, maar die zijn hier niet aan de orde.

Een situatie met een oudere, volslanke directeur en een jongere, aantrekkelijke secretaresse is een bestaand cliché, dat wel eens in reclame gebruikt wordt, maar er niet door gecreëerd werd.

Maar de oude man-vrouw clichés gebruiken, betekent niet noodzakelijk ze bevestigen. In reclame vind je zowel voorbeelden van rolpatroonbevestigende advertenties als van rolpatroon doorbrekende advertenties. En dat heeft dan weinig te maken met het al dan niet nobele karakter van de adverteerder of het reclamebureau. Het heeft te maken met de specifieke opdracht die een bureau krijgt, en met de creatieve manier die het zoekt om die te vertalen in efficiënte communicatie.

Venus en Mars

Want daar zijn die reclamemakers namelijk mee bezig: hoe realiseer ik binnen het meestal beperkte mediabudget zo goed mogelijk de doelstellingen van mijn klant. En de manier waarop mannen en vrouwen in die communicatie gebruikt worden, speelt daarin wel een rol, maar is niet van doorslaggevend belang. Als de advertentie waarvan men denkt dat die het best de communicatiedoelstellingen dient toevallig rolpatroonbevestigend is, dan zal die zo verschijnen. Reclamebureaus zijn namelijk niet bezig met het verbeteren van onze maatschappij, omdat vooralsnog geen enkele klant bereid is daarvoor te betalen. En om er spontaan een geweten op na te houden, moet de conjunctuur een stuk beter zijn.

Een bureau op de vingers tikken omdat het een negatief vrouwbeeld verspreidt, is dus al net zo nutteloos als een schouderklopje geven aan een bureau dat de

vrouw op een positieve manier in beeld brengt: beide zijn als het ware toevallig.

Nu, er zijn natuurlijk andere elementen die meespelen. Zo zal het natuurlijk niet helpen dat op de creatieve afdelingen van de meeste reclamebureaus meer mannen dan vrouwen werken, en dat in bepaalde sectoren ook de adverteerders meestal mannen zijn.

Dat brengt met zich mee dat het gebruik van een man in een advertentie vaak als neutraal beschouwd wordt, terwijl er voor het gebruik van een vrouw altijd een bepaalde reden moet zijn.

Vrouwen zouden ook geen probleem hebben met het gebruik van een man in een advertentie, terwijl mannen advertenties met vrouwen erin meteen bestempelen als vrouwenreclame, en dus ook de producten die erin aangeprezen worden. Wat de adverteerder natuurlijk niet leuk vindt.

Maar anderzijds heeft zowel bureau als adverteerder, zelfs al zijn het mannen, meestal goed de eventuele vrouwonvriendelijke aspecten van een reclame-uiting overwogen. Negatieve gevolgen zijn vaak ingecalculleerd. Vaak wordt controversie zelfs opgezocht. Adverteerders met een klein mediabudget hopen vaak op een fikse rel in de media; dan wordt er tenminste over hun product gesproken. Free publicity heet dat dan.

Enfin, dit was dus eigenlijk helemaal geen kruistocht, maar een verduidelijking.

Frank Marinus werkt als copywriter voor GVA Company.

e-mail: frank.marinus@gvcompany.be

PIET CRETEN EN WILLY SMEDTS

De 'nieuwe spelling' is nog niet verteerd. Dat bleek uit een onderzoek dat we hebben uitgevoerd bij een grote groep leerlingen en een aantal van hun leerkrachten.¹ Zowel leerlingen als leerkrachten blijken moeilijkheden te hebben met de vernieuwde regels voor het spellen van de tussenklank -e(n) in samenstellingen. In een vorig artikel hebben we erop gewezen dat dat grotendeels te wijten is aan de moeilijke en soms zelfs ontoepasbare regeling die in 1995 is ingevoerd. De leerlingen en het onderwijzend personeel kan men op dat vlak dus niet veel verwijten. Dit artikel gaat wat dieper in op de manier waarop leerlingen en leerkrachten na acht jaar omgaan met de meest gecontesteerde verandering van de spelling: de spelling van de tussenklank -e(n).

De leerlingen kregen bij het onderzoek een beheersingstest (79 samenstellingen, waarvoor ze moesten beslissen of die al dan niet een tussen-n krijgen volgens de spellingsregels) en een terminologietest voorgelegd. Met de beheersingstest wilden we vooral eventuele spelmoeilijkheden op het spoor komen. Die moeilijkheden hebben we ruimschoots behandeld in het voorgaande artikel. We zullen hier de groep van 269 leerlingen die de beheersingstest aflegden, opdelen in een aantal subgroepen en kijken of er tussen die groepen verschillen bestaan qua beheersing van de spelling. De terminologietest was vooral bedoeld om na te gaan of leerlingen over de nodige taalkundige achtergrondkennis beschikken om de spellingsregels correct toe te passen. De terminologietest werd – in tegenstelling tot de beheersingstest – uitsluitend afgelegd

door leerlingen uit de derde graad van het algemeen secundair onderwijs.

De terminologietest

De meest positieve vaststellingen konden we doen voor de terminologietest. We lieten 211 leerlingen uit de derde graad voor tien woorden aangeven of ze dachten dat het om een samenstelling of een afleiding ging en voor nog eens tien samenstellingen of ze dachten dat het eerste lid een substantief (zelfstandig naamwoord) of een adjectief (bijvoeglijk naamwoord) was. De overgrote meerderheid van de leerlingen blijkt over voldoende taalkundige achtergrondkennis te beschikken om de spellingsregels te kunnen toepassen. Ze maken moeiteloos het onderscheid tussen samenstellingen en afleidingen en tussen een adjectivisch of een substantivisch eerste lid. Spelfouten tegen de vernieuwde regels zijn dus zeker niet toe te schrijven aan een gebrekkige kennis van de taalkundige begrippen die in het *Groene boekje* worden gebruikt.

De beheersingstest

De opdeling van de grote groep van 269 leerlingen die de beheersingstest aflegden in een aantal subgroepen leverde een aantal interessante vaststellingen op. We namen de test in een eerste fase af in de derde graad van het algemeen secundair onderwijs (bij 142 leerlingen). Toen bleek dat er tegen bepaalde groepen samenstellingen erg veel fouten gemaakt werden, besloten we dezelfde test ook af te nemen in het tweede jaar secundair onderwijs (bij 127 leerlingen). De

achterliggende gedachte was dat de leerlingen uit de derde graad mogelijk een aantal regels of de juiste toepassing ervan verleerd zijn. Het is best mogelijk dat het afleggen van de test veel makkelijker is voor iemand die de regels erg recent heeft geleerd dan voor iemand bij wie dat al een vijftal jaren geleden is. Volgens de leerkrachten Nederlands uit de eerste graad leren hun leerlingen de regels voor het schrijven van een tussenletter *-n* aan het einde van het eerste jaar. Dat was voor de subgroep van 127 leerlingen dus een klein jaartje geleden. We kozen er bewust voor de test niet onmiddellijk na het leren van de regels af te nemen, omdat de leerlingen op dat moment bij het oefenen met een aantal woorden uit de test geconfronteerd zouden kunnen zijn, zodat het moeilijk zou zijn uit te maken hoe goed ze de regels kennen en toepassen. Het zou daarenboven vanzelfsprekend zijn dat de leerlingen de regels beter onmiddellijk na het leren ervan kunnen toepassen. De leerlingen uit het tweede middelbaar hebben de regels voldoende lang geleden geleerd, zodat dat soort invloed sterk vermindert. Aan de andere kant is het toch zo'n vijf jaar minder lang geleden dan voor de 142 leerlingen uit de derde graad.

Van de 127 leerlingen kwamen er 94 in aanmerking voor een vergelijking met de derde graad. Eén klas viel af omdat een deel van de leerlingen beweerde de regels nooit geleerd te hebben (wat werd bevestigd door de leerkracht) en een andere klas omdat de leerlingen de richting mechanica–elektriciteit volgen. De resultaten van die tweede groep zijn uiteraard wel interessant, maar omdat die leerlingen niet in het algemeen secundair onderwijs terecht zullen komen,

besloten we ze uit de vergelijking te houden met leerlingen uit de derde graad ASO.

De hypothese dat leerlingen moeite zouden hebben de regels op langere termijn te onthouden, bleek niet te kloppen. De leerlingen uit het tweede jaar maakten zelfs meer fouten op de beheersingstest dan die uit de derde graad. Gemiddeld vulden de leerlingen uit het tweede jaar bijna 55 van de 79 opgaven (70%) juist in. Bij de leerlingen uit de derde graad lag dat cijfer iets hoger met gemiddeld iets meer dan 58 juist ingevulde opgaven (73%). Een langere ervaring met de spelling blijkt tot meer correcte spelvormen te leiden dan het recentelijk geleerd hebben van de regels.

De leerlingen mechanica–elektriciteit hadden duidelijk meer moeite met de beheersingstest dan hun medeleerlingen die op het algemeen secundair onderwijs worden voorbereid. Ze maakten gemiddeld slechts iets meer dan 48 opgaven correct (61%). Men zou daarbij kunnen opmerken dat die vaststelling niet abnormaal is, aangezien het gaat om een groep leerlingen die wordt klaargestoomd voor het praktijkgerichte onderwijs in tegenstelling tot de andere leerlingen die op verder studeren worden voorbereid.

Het is echter zeer de vraag of een verschil in studiec capaciteiten zich mag uiten op het gebied van de spelling. Als de resultaten voor deze ene klas mechanica–elektriciteit veralgemeend kunnen worden naar een grote groep mensen, dan zou een aanzienlijk deel van de bevolking een bijkomende handicap hebben op het gebied van de spelling. De vernieuwde

spellingsregels zijn te ingewikkeld en daardoor bestendigen of vergroten ze verschillen tussen mensen. Natuurlijk geldt dat ook voor andere spellingsregels (denk maar aan die voor het spellen van werkwoorden), maar het lijkt een gemiste kans om bij het vernieuwen van de regels geen rekening te houden met de verschillen in achtergrondkennis en studiec capaciteiten tussen mensen.

En de leraren Nederlands ?

Naast de grote groep leerlingen werkten ook een aantal leerkrachten aan het onderzoek mee.² We vroegen 27 leerkrachten de beheersingstest af te leggen. Het ging om tien leraars Nederlands en zeventien leraars van andere vakken, zoals Frans, biologie, lichamelijke opvoeding, wiskunde, chemie, economie en geschiedenis. Nadien vulden ook nog eens acht leraars Nederlands en vijftien andere leerkrachten een enquête in waarmee gepeild werd naar hun attitudes inzake een aantal spellingskwesties.

De leraars Nederlands scoorden redelijk tot goed op de beheersingstest. Gemiddeld vulden ze 64 van de 79 opgaven (81%) correct in. Natuurlijk gaat het hier slechts om een kleine groep leerkrachten. Het is dus niet mogelijk de resultaten zonder meer te veralgemenen naar alle leraars Nederlands, maar als die groep van tien leraars een goede afspiegeling van de werkelijkheid zou blijken, dan hebben de moedertaalleraren duidelijk moeite gedaan de nieuwe regels te leren. We mogen dus zeggen dat de spelling op het gebied van de tussen-*n* in de praktijk ingeburgerd lijkt bij de leraars Nederlands.

Keep it simple

Uit de attitude-enquête blijkt evenwel dat hun houding ten opzichte van de nieuwe regels vrij negatief is. Spelfouten van leerlingen tegen de regels voor het schrijven van een tussen-*n* vinden ze meestal niet zo belangrijk, omdat ze de beregeling te ingewikkeld vinden. Ze zouden dan ook graag een sterke vereenvoudiging zien. Toch zijn de meeste leraars Nederlands niet te vinden voor een nieuwe spellingswijziging, voornamelijk omdat de vorige nog te recent is.

Daarnaast lijkt er ook sprake te zijn van een soort wantrouwen ten opzichte van spellingsmakers.

Sommige leerkrachten hebben de moed verloren en ze betwijfelen of taalkundigen in staat zijn een eenvoudige beregeling uit te werken. De spellingsdeskundigen zouden taalkundige principes laten prevaleren op eenvoud. Nagenoeg alle leerkrachten Nederlands zijn het eens over één ding: het moet eenvoudiger.

De groep andere leerkrachten doet het een heel stuk minder goed. Gemiddeld maken die leraars slechts 57 opgaven correct (72%). Ze doen het daarmee zelfs iets minder goed dan hun eigen leerlingen. Op zich hoeft dat uiteraard niet te verbazen, aangezien een groot deel van de leerkrachten de spelling nooit zelf op school heeft geleerd. Daar staat dan weer tegenover dat ze, naast de ambtenaren, de enige groep vormen die verplicht is de spellingsregels te hanteren. In principe zouden ze dus, al dan niet uit eigen beweging, de jongste spellingsregels geleerd moeten hebben.

Dat dat hoegenaamd niet het geval is, bleek uit de antwoorden van de leerkrachten op de attitude-

enquête. Geen enkele leerkracht geeft aan goed op de hoogte te zijn van de veranderingen van 1995. Slechts één leerkracht van de vijftien heeft de spelling actief geleerd en nog eens vier beweren een poging te hebben gedaan om de grote lijnen onder de knie te krijgen. Alle andere leraars hebben zich om diverse redenen, zoals een gebrek aan tijd, zin of interesse, niet ingespannen.

Het mag duidelijk zijn dat het onderwijs niet voldoende volgt is met de vernieuwde spelling van de samenstellingen met een tussenklank *-e(n)*. Elk jaar leren duizenden leerlingen de jongste regels voor het schrijven van een tussen-*n*. Een klein jaar later blijft van die vergaarde 'kennis' maar weinig over. Een groot probleem kan je dat bezwaarlijk noemen. Zo lang de samenstellingen voor hun spelling de hoofdregel volgen, valt het vaak nogal mee. Zodra het om bijzondere gevallen gaat, haken de meeste leerlingen en leerkrachten af. Wanneer ze spontaan spellen, doen ze dat trouwens (zoals het zou moeten) zonder er al te lang bij stil te staan en vaak laten ze dan zelfs het al dan niet schrijven van een tussen-*n* afhangen van de vraag of ze met het eerste lid van een samenstelling een meervoud willen uitdrukken of niet (de oude semantische regel, dus). Een letter meer of minder in een samenstelling, veel maakt het wellicht niet uit voor de leesbaarheid. Toch blijft het dan de vraag waarom er zo veel tijd en moeite moeten worden geïnvesteerd in het leren van spellingsregels die in de praktijk onwerkbaar blijken te zijn.

Zolang de spelling niet een stuk eenvoudiger wordt, is de kans klein dat leerlingen en leerkrachten de moeite zullen nemen de spellingsregels met betrekking tot de

tussen-*n* zonder meer toe te passen. Alleen de leraars Nederlands zijn het aan zichzelf verplicht de officiële spelling te volgen. Een nieuwe wijziging lijkt zich dan ook op te dringen, maar het zal dan om een radicale vereenvoudiging moeten gaan, wil men niet het hele lerarenkorps op zijn dak krijgen.

¹ Dit artikel is gebaseerd op de licentiaatsverhandeling 'Muggenziften of mierenneuken? De tussenletter *-n* in de Nederlandse spelling.' (KULeuven, 2003) die Piet Creten o.l.v. prof. dr. W. Smedts heeft geschreven.

² Het gaat om leraars die lesgeven in de tweede of de derde graad van het algemeen secundair onderwijs.

Piet Creten is in 2003 als neerlandicus afgestudeerd aan de KULeuven. Hij volgt momenteel de lerarenopleiding en werkt op freelance-basis mee aan het project Taalhantering VRT, dat sinds 1998 aan de KULeuven loopt.

e-mail: Piet.Creten@pandora.be

Willy Smedts doceert Nederlandse taalkunde en taalbeheersing aan de KULeuven.

e-mail: Willy.Smedts@arts.kuleuven.ac.be

Taaldo

Kieskeurig taalgebruik

KARL HENDRICKX

Op 13 juni waren er verkiezingen. Als u dat nog niet wist, bent u waarschijnlijk net terug van een verlengd verblijf in het Braziliaanse regenwoud. De media-aandacht voor de verkiezingen neemt immers elke keer toe: debatten en duiding op tv, extra bijlagen in de krant, peilingen naar het stemgedrag en hypotheses over mogelijke coalities. Het lijkt wel alsof de media ons ertoe dwingen geïnformeerd te zijn. Maar is dat ook zo? Misschien kennen we wel de partijstandpunten en de kandidaten, maar zijn we ook zo vertrouwd met de technische kant van de verkiezingen en het bijbehorende jargon? Een taalkundig overzicht.

Unicameraal

Op 13 juni verkozen we een nieuw Vlaams Parlement en een nieuw Europees Parlement. In tegenstelling tot het federale parlement, dat uit twee kamers bestaat en dus *bicameraal* is, bestaan beide wetgevende vergaderingen, bij de fijnproevers ook *wetgevende assemblees* genoemd (zonder accent, zie de *Spelling 1995*), slechts uit één kamer. Het zijn dus *unicamerale* parlementen.

Zitting hebben

Het Vlaams Parlement telt 124 *zetels*, het Europees Parlement telde er tot 1 mei 626. Door de toetreding van de tien nieuwe lidstaten is het aantal opgetrokken tot 732. België heeft recht op 24 Europese volksvertegenwoordigers. Hoewel de parlementsleden dus een zetel hebben, gaan ze in goede standaardtaal niet *zetelen* in het parlement. Dat doen alleen bedrijven en regeringen, die in een bepaalde stad hun hoofdvestiging of *zetel* hebben. *Parlementsleden* – en niet het Fransgetinte *parlementairen* – *hebben zitting*, het parlement zelf *houdt zitting*. Berode moest al toegeven dat de Belgen een *zetelend* volkje zijn,

maar we geven de strijd tegen dat woord toch niet op.

Legislatuurparlementen

We verkiezen de parlementsleden voor een periode van vijf jaar, voor het Europees Parlement en sinds 1999 ook voor het Vlaams Parlement. De periode waarvoor het parlement verkozen is, is de *zittingsperiode*, elk jaar daarbinnen vormt een *zitting*. Die terminologie zie je ook mooi op de parlementaire stukken van het Vlaams Parlement en de federale Kamer van volksvertegenwoordigers (merk de kleine ‘v’ bij volksvertegenwoordigers, een eigenaardigheidje dat de Kamer in haar reglement zo beslist heeft). In de politieke omgangstaal – en ondertussen erg wijdverbreid – spreekt men echter van de *legislatuur*. Hoewel dat woord in Nederland op de wetgevende macht zelf slaat (‘de legislatuur ligt bij het parlement’), wordt het onder invloed van het Frans in België algemeen gebruikt om de *zittingsperiode* aan te duiden. Sinds de hervormingen van oud-premier Dehaene die het moeilijker gemaakt hebben om een regering te doen vallen, spreekt men ook van *legislatuurparlementen*: onze parlementen zitten in principe de volledige periode waarvoor ze verkozen zijn uit.

Gaan kiezen

Hoe gaan we naar de stembus? De verkiezingen zijn in detail geregeld, o.m. in het *Kieswetboek* dat al uit 1894 dateert. Tachtig dagen voor de verkiezingen stelt elke gemeente de *kiezerslijst* op: een lijst met alle Belgen die ouder zijn dan achttien jaar, ingeschreven zijn in de bevolkingsregisters van die gemeente en die niet uitgesloten of geschorst zijn, bijvoorbeeld omdat ze mentaal onbekwaam zijn of in de gevangenis zitten. Alle kiezers krijgen daarna hun *oproepingsbrief*; in feite correcter hun *oproepingskaart*. In de volksmond

S S i e r

(‘Belgisch Nederlands, niet algemeen’) bekend als *kiesbrief*. Daarmee moesten ze zich op 13 juni in het *stembureau* aanbieden: België is immers een van de weinige landen waar nog de *stemplicht* of *opkomstplicht* geldt: je bent verplicht naar het stembureau te komen (vandaar *opkomstplicht*, je kunt ook gewoon wat tekeningetjes op het stembiljet zetten en dus niet echt stemmen).

Kieslijsten en kieskringen

Je krijgt een *stembiljet* waarop de *kieslijsten* (niet te verwarren met de *kiezerslijsten* van daarnet) staan, de lijsten met de personen die *zich kandidaat gesteld hebben* (in niet-algemeen Belgisch, die *opkomen*). De lijsten worden opgesteld per *kieskring*, het grondgebied waarbinnen partijen een lijst met kandidaten kunnen voordragen. Voor het eerst zijn er voor de Vlaamse verkiezingen provinciale kieskringen. Vroeger waren de kieskringen kleiner en kwamen ze overeen met de arrondissementen. Het klassieke begrip *kiesarrondissement* zou dus een stille dood kunnen serven, ware het niet dat er nog een communautaire curiositeit overleeft, namelijk het kiesarrondissement Brussel-Halle-Vilvoorde. Mocht dat gesplitst worden, dan zal *kiesarrondissement* wellicht in onbruik geraken. Of het vervangen wordt door *kiesprovincie* blijft de vraag: je krijgt de indruk dat een *kiesprovincie* niet overeenkomt met een gewone provincie. Voor de Europese verkiezingen zijn de kieskringen (gelukkig hoor je steeds minder het typisch Belgische en erg Fransgetinte *kiesomschrijving*) veel groter: ze hangen vast aan de *taalgroep*: Vlaanderen en de Vlaamse Brusselaars vormen één kieskring, net als Wallonië en de Franstalige Brusselaars.

Lijststem en voorkeurstem

Hoe je geldig stemt, wordt her en der uitgelegd, zodat je de ‘onderrichtingen voor de kiezer’ achter op de oproepingskaart, een toppunt van schabouwelijk Nederlands én van een onmogelijke tekststructuur, niet nodig hebt. Je kunt ofwel een *lijststem* (ban het ouderwetse *kopstem*) uitbrengen, ofwel een of meer

voorkeurstemmen binnen eenzelfde lijst. Als u én een lijststem én een of meer voorkeurstemmen op één lijst uitbrengt, stemt u wel geldig maar zal de lijststem niet meegeteld worden. Stemt u voor twee lijsten, dan is uw stem ongeldig. Commentaar, cynische grapjes en tekeningen zorgen voor hetzelfde resultaat, maar ook dat wist u al.

Kiesdrempel

Wie we dan uiteindelijk naar het parlement sturen, wordt via een vrij ingewikkeld verdeelsysteem bepaald. Eerst wordt het vaste aantal zetels dat per kieskring toe te kennen is, verdeeld over de partijen (op basis van het aantal geldige stembiljetten per partij en de daaruit berekende *kiesdeler*, het minimumaantal stemmen dat je moet hebben voor één zetel). Daarna worden de namen ingevuld, op basis van de voorkeurstemmen en de lijststemmen, die over de kandidaten verdeeld worden. Partijen die geen 5 % van de stemmen halen, kunnen niemand naar het parlement sturen: voor het eerst is er immers een *kiesdrempel* ingevoerd.

Zetelverdeling

Wat u misschien niet helemaal weet, is hoe daarna de zetels verdeeld worden. Er komt een heel rekenmechanisme aan te pas, met een eigen jargon, dat je in de verkiezingsshow's op televisie geregeld hoort vallen. In de brochure *De kracht van je stem op 13 juni 2004*, uitgegeven door het Vlaams Parlement, wordt alles overzichtelijk uitgelegd. Een poging om dat ook hier te doen.

Aantal zetels per partij

Eerst worden de zetels over de partijen verdeeld, pas daarna worden er namen op geplakt. Het aantal te verkiezen zetels per kieskring ligt van tevoren vast: het hangt gewoon van het aantal inwoners van die provincie af. Dat vaste aantal zetels wordt eerst verdeeld over de partijen. Daarvoor telt men het aantal geldige stembiljetten voor elke partij (een stembiljet met een lijststem of

Etymologisch

FRANK JOOSTEN

voorkeurstemmen voor die partij). Men deelt dat totale aantal stembiljetten achtereenvolgens door 1, 2, 3 enzovoort. Zo verkrijgt men de *quotiënten*. Die worden van hoog naar laag gerangschikt. Als er zeven zetels te verdelen zijn, worden die toegekend aan de zeven hoogste quotiënten. De partijen waaraan die quotiënten toebehoren, krijgen de zetels. Het laatste quotiënt dat recht geeft op een zetel, wordt de *kiesde-ler* genoemd: het is het minimumaantal stemmen dat een partij in een kieskring nodig heeft om een zetel te behalen.

Verkiezbaarheidscijfer

Daarna worden de namen ingevuld. Daarvoor berekent men het *verkiezbaarheidscijfer*: het aantal geldige stembiljetten voor een partij gedeeld door het aantal door die partij behaalde zetels plus één. Het *verkiezbaarheidscijfer* vormt het minimumaantal stemmen dat een kandidaat moet behalen om een zetel van zijn partij te krijgen. Vervolgens kijkt men naar het aantal behaalde voorkeurstemmen. Kandidaten die meer stemmen gekregen hebben dan het verkiezbaarheidscijfer zijn meteen verkozen. Als er dan nog zetels openblijven, gaat men de helft van de lijststemmen over de overige kandidaten verdelen. Men gaat daarvoor de lijst van boven naar beneden af en geeft de kandidaten die te weinig voorkeurstemmen behaald hebben om aan het verkiezbaarheidscijfer te geraken, stemmen bij uit de 'voorraad' lijststemmen, tot alle zetels ingevuld zijn.

U begrijpt ondertussen waarom partijen zo graag met een bekende *lijstduwer* uitpakken: een stemmentrekker op de laatste plaats zal zeker genoeg voorkeurstemmen krijgen om boven het verkiezbaarheidscijfer uit te komen en dus rechtstreeks verkozen te zijn. Bovendien neemt hij geen plaats bovenaan op de lijst in, waar andere kandidaten kunnen staan die kunnen profiteren van de extra lijststemmen om aan het verkiezbaarheidscijfer en dus aan een zetel te geraken. Vandaar dat gevecht voor een goede plaats op de lijst...

U begrijpt dat mensen die opgeroepen worden om stemmen te gaan tellen, vaak niet al te enthousiast zijn... Gelukkig zijn er steeds meer gemeenten die *stemcomputers* gebruiken, zodat we vrij snel een betrouwbare voorspelling mogelijk is.

Eind 2003 verscheen het eerste deel van het *Etymologisch woordenboek van het Nederlands (EWN)*, van *a* tot en met *ezelsbrug*. In totaal zullen er vóór 2009 vier delen verschijnen met etymologische verklaringen voor circa 15 000 Nederlandse woorden. Het *EWN* onderscheidt zich op een aantal vlakken van zijn voorgangers en is ook internationaal gezien een uniek woordenboek.

Op de bestaande etymologische woordenboeken in het Nederlandse taalgebied viel altijd wel iets aan te merken. De grote wetenschappelijke woordenboeken van Franck-Van Wijk (1912-1936) en De Vries (1971) zijn intussen verouderd, De Vries-De Tollenaere (laatste editie 2000) is zeer beknopt en het *Etymologisch woordenboek* van Van Dale (laatste editie 1997) is weinig diepgravend. Bovendien zijn in die woordenboeken weinig of geen recente ontwikkelingen uit de etymologische wetenschap terug te vinden.

Het *EWN* wil die lacune aanvullen: het profileert zich als een uitgebreid en vernieuwend, wetenschappelijk onderbouwd standaardwerk. Vernieuwend is vooral de consequente toepassing van de zogenaamde *substraattheorie*. Die zegt dat er vóór het Indo-Europees in Europa nog oudere talen bestonden die in latere taalgroepen (o.m. het Germaans) hun sporen hebben achtergelaten. Dankzij die theorie is het mogelijk om woorden die vroeger als Indo-Europese erfwoorden werden beschouwd te heranalyseren als vóór-Indo-Europese substraatwoorden. In geen enkel ander etymologisch woordenboek, ook niet in het buitenland, zijn de recente inzichten van de substraattheorie verwerkt. Het ziet er dus naar uit dat het *EWN* ook voor

a a n g e v e n d

woordenboek van het Nederlands

buitenlandse wetenschappers van groot belang kan zijn, temeer omdat het Nederlands een grote rijkdom aan leenwoorden bevat.

Verder is het *EWN* het eerste etymologische woordenboek in het Nederlands dat systematisch bronnenonderzoek heeft uitgevoerd naar de oudste dateringen van woorden en dat uitgebreid aandacht besteedt aan de woordsemantiek, de ontwikkeling van de woordbetekenissen in de tijd. Waar nodig hebben de redacteurs nieuw onderzoek uitgevoerd om de bestaande beschrijvingen te verbeteren.

Allemaal wetenschappelijk verantwoord en vernieuwend dus, maar op één vlak is het *EWN* in hetzelfde bedje als zijn soortgenoten ziek: de selectie van de trefwoorden wordt maar zeer summier toegelicht, op minder dan een halve pagina. Zo is het bijvoorbeeld niet meteen duidelijk waarom *calamiteit*, *calculeren*, *caleidoscoop*, *callgirl*, *calvados* en *calvarie* de voorkeur hebben gekregen op *calamaris*, *calcium*, *calorie*, *calqueren* en *calvinisme*. Ik ben op zich wel bereid de auteurs op hun woord te geloven, als ze zeggen dat ze bij de trefwoordkeuze 'zo objectief mogelijk' (blz. 42) tewerk zijn gegaan, maar een iets uitgebreidere motivering had mogelijke twijfels in de kiem kunnen smoren.

De positieve indrukken overheersen evenwel. Zo ook bijvoorbeeld de toegankelijkheid van het werk: dat het *EWN* zich niet uitsluitend tot taalwetenschappers richt, maar ook een doelgroep van geïnteresseerde leken voor ogen heeft, bewijzen de zeer toegankelijke inleiding (waarin begrippen als *volksetymologie*, *leenwoorden* of *gelede woorden* uitgebreid en met sprekende voorbeelden

worden toegelicht), een lange lijst met taalkundige termen en de zeer verzorgde en inzichtelijke opbouw van de woordenboeklemma's. Op het vlak van toegankelijkheid en gebruiksvriendelijkheid onderscheidt het *EWN* zich dan ook in positieve zin van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT)*, dat voor de leek doorgaans een vrij hermetisch kluwen blijkt. Samen met dat *WNT* levert het *EWN* intussen het bewijs dat de historische taalwetenschap in het Nederlandse taalgebied internationaal gezien gerust grensverleggend mag worden genoemd.

Etymologisch woordenboek van het Nederlands. A-E.
Onder hoofdredactie van Marlies Philippa met Frans Debrabandere en Arend Quak. Amsterdam:
Amsterdam University Press, 2003, 725 blz.,
ISBN 90-5356-653-8.

Online editie: <http://www.etymologie.nl>.

Meer informatie: <http://www.aup.nl/etymologie>.

Van Dale Groot woordenboek Spaans-

MARK DELBARGE

Onlangs verscheen het tweedelige *Groot woordenboek Van Dale Spaans-Nederlands, Nederlands-Spaans*, dat in feite een vernieuwde uitgave vormt van het in 1992 verschenen Handwoordenboek. In een periode van 11 jaren is de wereld geëvolueerd, maar ook de inzichten in de lexicografie zijn erop vooruitgegaan. Duizenden nieuwe trefwoorden, betekenissen, uitdrukkingen en voorbeeldzinnen werden nu opgenomen, vooral in de vakgebieden van informatica, handel en sport, omdat hier blijkbaar de evolutie het meest sporen heeft nagelaten. Termen als *hacer clic* of *emilio* behoren ondertussen tot het courante taalgebruik. Anderzijds werden verouderde termen uit deze editie geweerd.

Op lexicografisch vlak werd vooruitgang geboekt dankzij preciezere vertalingen, een meer overzichtelijke indeling van de deelbetekenissen en een betere lay-out. Men is ook meer de nadruk gaan leggen op het echt idiomatische van zowel het Nederlands als het Spaans (*abogado de secano*, advocaat van kwade zaken) alsook op het onderscheid tussen formeel en informeel taalgebruik (*andarse con tiquismiquis*, kommaneuken, als voorbeeld voor informele omgangstaal). Het is ook zo dat idiomatische uitdrukkingen onder meerdere trefwoorden werden opgenomen (*está la pelota en el tejado*, het is een dubbeltje op zijn kant, opgenomen in het Nederlands onder 'dubbeltje' en 'kant').

Zo wordt ook meer aandacht besteed aan het Nederlands zoals het in België gesproken en geschreven wordt: termen als 'kotmadam' (*huésped*) en 'frietkot' (*chiringuito de patatas fritas*) zorgen voor de *cou-*

leur locale. Ook wordt aandacht besteed aan het onderscheid tussen het Spaans van Spanje en dat van Latijns-Amerika, met telkens erbij vermeld in welk specifiek land de variëteit voorkomt: wat in Spanje *platillo volante* wordt genoemd, is aan de andere kant van de Atlantische Oceaan *platillo volador*. Zo krijgen bepaalde uitdrukkingen extra aandacht, zoals *como agua para chocolate* (des duivels), een uitdrukking die verwijst naar Mexico en indirect naar een bestseller uit de Mexicaanse literatuur, *Como agua para chocolate*, van Laura Esquivel.

In het algemeen kan men zeggen dat de omgangstaal en de populaire cultuur veel meer aan bod komen, wat enerzijds wijst op een accentverschuiving in de lexicografische aanpak, maar ook op een toename van kwalitatief goede (gepubliceerde) vertalingen die zorgen voor een grotere verspreiding van cultuurgebonden personages of referenties: *Tintín* (Kuifje), *Hernández y Fernández* (Jansen en Jansens), *Epi y Blas* (Ernie en Bert), *Sonrisas y lágrimas* (The Sound of Music), enz. In die context kan ook de problematiek van de eigennamen van personen geplaatst worden, alleen indien ze in vaste uitdrukkingen voorkomen of indien ze om historische of contrastieve redenen belangrijk genoeg zijn. Als voorbeelden kunnen hier aangehaald worden: Jan met de Pet (*Juan Pérez*), Oom Dagobert (*el Tío Gilito*), het Verdrag van Maastricht (*el Tratado de Maastricht*), enz. Op die manier vormt die vernieuwde uitgave van het Van Dale woordenboek een handig werkinstrument voor beroepsvertalers *in spe* bij het maken van hun vertaalopdrachten, maar ook voor de echte *professionals*, want juist voor die echt idiomatische of (volks)cultuurgebonden termen was het voordien niet altijd evident de meest adequate corresponderende term te vinden.

-Nederlands / Nederlands-Spaans

Er blijft natuurlijk altijd het probleem van de verschillende vertaalmogelijkheden, omdat er niet altijd een corresponderende term gevonden kan worden voor een deelbetekenis of ook gewoon omdat de realia anders zijn. In deze vernieuwde uitgave werd daar extra aandacht aan geschonken. Het lijkt wel dat de Spaanse taal rijker is aan nuances en dat er dus meer Spaanse termen zijn die overeenkomen met één Nederlandstalige term. Zo worden als vertalingmogelijkheden van het woord 'haak' de termen *gancho*, *garfio*, *horquilla*, *anzuelo*, *percha*,...opgenomen, met telkens erbij vermeld naar welke soort haak verwezen wordt. In dit geval spreekt men van divergentie, een probleem waar de vertaler mee te kampen krijgt bij het vertalen naar het Spaans. In de omgekeerde richting doen zich minder problemen voor. Indien nu de realia anders zijn, wordt in plaats van een vertaling een omschrijving gegeven. Zo staat er naast het trefwoord 'elfstedentocht' de volgende definitie: '*maratón de Frisia de patinaje sobre hielo*'.

Het komt ook voor dat er wel een vertaling beschikbaar is, maar dat er een verschil is qua stijlniveau of qua gebruiksmogelijkheden. Soms is de vertaling van een 'hoger' niveau, soms van een 'lager' niveau, soms dekt de vlag de lading niet helemaal. Dit verschil in niveau wordt heel expliciet aangeduid aan de hand van duidelijke symbolen. Voor een vertaling van een 'lager' niveau kan het volgende voorbeeld als representatief opgegeven worden: voor 'in zijn hemd staan' stelt men *quedarse con el culo al aire* voor, iets wat aangeduid wordt met een neerwaartse pijl. Een waarschuwingsdriehoek geeft aan dat de vertaling wel gebruikelijk is, maar dat sommige Spaanssprekenden

de voorkeur geven aan een Spaanse vertaling boven een leenwoord: zo wordt voor 'crashen' een aantal echt Spaanse vertalingen voorgesteld: *fallar*, *bloquearse*, *colgarse*, naast het vrij recente leenwoord *crashear*.

Tot besluit kunnen we gerust stellen dat deze vernieuwde uitgave een handig hulpmiddel en werktuig zal zijn voor al wie in functie van zijn opleiding, beroepsbezigheden of gewoon om persoonlijke redenen (liefde voor de taal en de cultuur van Cervantes, voorbereiding op een reis naar een Spaanssprekend land, interesse voor meertaligheid in het algemeen, enz.) de verschillen tussen het Nederlands en het Spaans wil leren kennen en/of aanleren. Aan de verbetering van de eerste uitgave is een enquête voorafgegaan: aan een groot aantal hispanisten, die het woordenboek reeds intensief gebruikten, werd gevraagd welke onderdelen ze graag verbeterd zouden zien en hoe het aantal lemmata uitgebreid kon worden. De redactie is in haar opzet geslaagd: voor ons ligt een goed geactualiseerd tweetalig woordenboek. Nu nog wachten op de cd-romversie om alle wensen van de hispanofiel, de amateur of de beroepsvertaler in te willigen.

Van Dale Groot woordenboek, Spaans - Nederlands, Nederlands - Spaans, Van Dale Lexicografie, 2003, Utrecht, Antwerpen, ISBN 90-6648-230-3.

Sinaasappellimonade

MARLIES PHILIPPA

Laten we het eens hebben over de *appelsien*, de *Appel Sina* of *chinaasappel*, zoals hij in de zeventiende eeuw genoemd werd, de ‘Chinese appel’ dus, met een naam die het land van herkomst aanduidt. Vroeger werd deze vrucht bij ons ook wel *oranje* genoemd of *oranjeappel*. Deze naam komt nu alleen nog maar voor langs de Franse grens en de taalgrens. Van de *oranje* maak je *ranja*. Of *orangeade*.

Oranje is internationaler dan *sinaasappel*. Denk maar aan het Frans en het Engels. Beide talen kennen de *orange*. Maar het woord is er niet inheems, zomin als de vrucht het is. *Oranje* stamt uit het late Sanskriet, de Oudindische taal waarin de sinaasappelboom – en wel de bittere variant – *naranga* heette. Het Perzisch nam dit woord over als *narang* en vervolgens kwam het in het Arabisch als *narandj*. Vele Arabische woorden zijn via het Spaans in de Europese talen gekomen. Dat geldt ook voor de *oranje*. Het Spaans heeft nog steeds zijn *naranja*. Maar een taal als het Hongaars noemt de sinaasappel eveneens *narancs* (uitgesproken als *na'rantsj*). Hier is het Spaans evenwel niet de tussentaal geweest, maar vervulde het Turks deze rol. De Turken hebben Hongarije lang overheerst.

De beginklank van het Spaanse *naranja*, de *n*, werd in het Frans, het Italiaans en het Portugees opgevat als het onbepaald lidwoord. In deze talen ontstond toen een nieuw zelfstandig naamwoord zonder de *n*: in het Italiaans werd het *arancia* en in het Portugees *laranja*. De *l* is een rest van het oude Portugese bepaalde lidwoord *la*.

Wij hebben de *oranje* via het Frans. In deze taal is de *-a* veran-

derd in een *-o*. Daar zijn verschillende verklaringen voor. Zo zegt men wel dat er een verband werd gelegd met *or* ‘goud’. *Arange* zou *orange* zijn geworden door de gouden kleur. Volgens enkele Franse etymologen klopt deze verklaring niet. Zij zien een verband met de Zuid-Franse plaats *Orange*. De vrucht heette in het Frans eeuwenlang *pomme d'orange*: ‘appel uit Orange’, ‘appel van Oranje’. De *arange* werd vanuit *Orange* naar het noorden vervoerd. Vandaar *pomme d'orange* en later *orange*.

De plaatsnaam *Orange* heeft niets met *narandj* te maken. In de Romeinse tijd heette de stad *Arausio*. Later is die naam verbasterd tot *Orange*. Het Nederlandse vorstenhuis dankt zijn naam aan de plaats *Orange*, maar de kleur waarmee het zich tooit – overgenomen door het Nederlandse voetbalelftal – aan de kleur van de oranje(appel).

De zoete sinaasappel is vrij laat (zestiende eeuw) uit China naar Europa gekomen, in tegenstelling tot de bittere soort, die veel eerder (negende eeuw) uit Zuidoost-Azië was geïmporteerd. De bittere variant heet bij ons *pomerans*, een woord dat van het Middellatijnse Latijnse *pomarancia* (samengesteld uit *pomo* en *arancia*) komt, waarin we de (*n*)*arandj* weer terugvinden.

Hetzelfde *pomerans* is ook de naam geworden van het stootknopje aan de top van de biljartkeu (en door vergelijking daarmee van de eikel van de penis). Het werkwoord *pomeransen* is daarvan afgeleid. Rond 1500 brachten de Portugezen de sinaasappel van Zuid-China naar het westen. Vandaar dat de sinaasappel in het Italiaans ook wel *portogallo* wordt genoemd, in het Grieks *portokalli* en in het Bulgaars *portokal*. In het Arabisch heet de bittere sinaasappel nog steeds *narandj*, het woord dat de grondslag

van Marlies

vormt voor de benaming van de zoete variant in diverse Europese talen. Maar de naam van de zoete soort in het Arabisch van nu is *burtukaal*!

Een andere citrusvrucht met een ons door de Arabieren geleverde naam is de *limoen* of het *lemmetje*. Dit zijn de Nederlandse benamingen voor het kleine, ronde, groene Citroentje met zijn verrukkelijke smaak, de vrucht die in het Engels *lime* heet.

Het woord *limoen* was in het Nederlands van de 18e en de 19e eeuw algemeen bekend, maar raakte daarna in onbruik. Tot 1972. Toen bracht de zeepfabrikant Henkel een nieuw product op de markt: *Fa* ‘met de wilde frisheid van limoenen’!

Limoen vormt de basis voor *limonade*. Niet iedereen verstaat hetzelfde onder *limonade*, maar voor mij is het *siroop*, aangengeld met water. Grappig is, dat het woord *limonadesiroop* twee Arabische woorden bevat: *laimoen*, dat de Arabieren aan het Perzisch hebben ontleend, en *siroop*.

Siroop heeft – evenals *sorbet* – te maken met het Arabische werkwoord *sjariba* ‘drinken’. Het Klassiek-Arabische *sjaraab* ‘drank’ heeft zich via wat andere talen uiteindelijk ontwikkeld tot onze woorden *siroop* en *stroop*. Het Volks-Arabische *sjorba(t)/sjarba(t)* ‘drank(en)’ is langs Turkse weg in de Europese talen terechtgekomen en daar hebben we onze *sorbet* aan te danken.

Limoen is een vernederlandsing van het Franse *limon*. De Fransen hebben het van de Arabieren die het van de Perzen hebben. De Perzen zelf hebben het aan het Hindoestaans ontleend,

dat het uit een Maleis-Polynesische taal heeft gehaald. Een hele geschiedenis! In het Arabisch is *laimoen* de benaming voor allerlei Citroenachtigen.

We zien een parallel in het Engels. De gewone Citroen heet er *lemon* en de *limoen* wordt *lime* genoemd. Beide woorden hebben dezelfde oorsprong. Een variant van het Arabische woord *laimoen/limoen* is in de vorm *lima* in het Spaans en het Portugees terechtgekomen en als *limo* in het Provençaals. Dat leverde in het Frans de *lime* op, een woord dat de Engelsen weer overnamen, zij het met andere uitspraak.

De *limoen* heeft in het Nederlands ook nog een andere naam: *lemmetje* of *limmetje*, dat uit de Oost- en Westindische koloniën van Nederland stamt. Zo is er uit Suriname een zegswijze bekend waaruit blijkt hoe algemeen het *lemmetje* daar is. Als een man op een feestje – uiteraard in de open lucht – nodig moet plassen en dus van zijn gezelschap weg moet, dan zegt hij: ‘Ik ga even *lemmetjes* plukken’.

Lemmetje moet als het verkleinwoord van *lem* worden gezien. Dat zou de vernederlandsing van het Franse of van het Engelse *lime* kunnen zijn, maar waarschijnlijk is dat niet. Het woord *lemmetje* komt immers uit de gebieden die eerst door Portugezen en Spanjaarden gekoloniseerd waren en daarna door Nederlanders. Zij zullen er de *limoen* hebben leren kennen met de (verbasterde?) Portugese of Spaanse naam. Omdat de vrucht zo klein is, maakten zij er een verkleinwoord van. Het Zuid-Afrikaans heeft het woord overgenomen als *limmetjie* of *lemmetjie*.

Quiz over taal

Test uw kennis van de Nederlandse spelling, woordenschat, grammatica enzovoort.

I. Zoek het juiste woord

1. Geef het synoniem van *bloedvergiftiging*.

- a) septikemie
- b) melanemie
- c) glykemie

2. Hoe noem je een kist of korf van vlechtwerk om tropische producten te verzenden?

- a) bun
- b) knaster
- c) wan

3. Wat is een gnomon?

- a) kabouter
- b) zonnewijzer
- c) korte zinspreuk die een zedenles bevat

II. Welk woord is correct gespeld?

- 1. a) asymmetrisch
b) assymmetrisch
c) assymetrisch
- 2. a) carrousel
b) carroussel
c) caroussel

- 3. a) e-governementdienst
b) e-governmentdienst
c) E-governmentdienst

- 4. a) staphylokok
b) stafylokok
c) stafyllokok

III. Rijg de woorden aan elkaar.

- 1. sport huis
- 2. blad paleis
- 3. klap knop
- 4. droog oefening

IV. Zet de letters in een andere volgorde en ontdek een nieuw woord.

- 1. romantisch
- 2. slaapruimte
- 3. titularis

OPLOSSINGEN

- I. Ia / 2b / 3b
- II. Ia / 2a / 3b / 4b
- III. I. club / 2. spiegel / 3. deur / 4. rek
- IV. I. monarchist / 2. taalpurisme / 3. ritualist